

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента

Корольової Вікторії Вікторівни на дисертацію

Карасьова Валентина Івановича на тему «Реституція як напрямок реалізації концепції перехідного правосуддя в Україні: теоретико-правовий аспект», представлену на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право».

Актуальність теми дисертації. Дисертаційне дослідження Карасьова Валентина Івановича є актуальним як із теоретичної, так і з практичної точок зору. Роботу присвячено комплексному теоретико-правовому осмисленню реституції як напряму реалізації концепції перехідного правосуддя в Україні. Обрана тема має особливе значення в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації, оскільки саме від ефективності механізмів відновлення порушених майнових прав значною мірою залежить здатність держави забезпечити реальне, а не декларативне поновлення прав людини, відновлення справедливості та зміцнення довіри до публічних інституцій.

У сучасній правовій системі України реституційна проблематика набула нового змісту. Вона охоплює не лише класичні питання повернення майна чи компенсації завданих збитків, а й ширший комплекс правових, інституційних і процедурних викликів: документування шкоди, оцінку збитків, функціонування державних реєстрів, цифровізацію процедур, взаємодію національних органів із міжнародними інституціями та створення майбутнього міжнародного компенсаційного механізму. Саме тому дослідження реституції в контексті перехідного правосуддя є своєчасним і має виразну суспільну значущість.

Актуальність роботи посилюється тим, що чинне законодавство України у сфері компенсації шкоди, завданої війною, продовжує формуватися у надзвичайно складних умовах. Прийняття Закону України № 2923-IX, розвиток програми «Відновлення», удосконалення підзаконного регулювання, функціонування Реєстру збитків, а також активізація судової

практики щодо відшкодування шкоди створюють основу для формування національної моделі реституції. Водночас ця модель потребує доктринального осмислення, уніфікації та узгодження з міжнародними стандартами.

Значущим є й те, що дисертант розглядає реституцію не ізольовано, а як елемент ширшої системи перехідного правосуддя, яка має забезпечувати подолання наслідків масових порушень прав людини, відновлення правового порядку, гарантії неповторення та повоєнну реконструкцію держави. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку правової науки та дозволяє поєднати теоретико-правовий, міжнародно-правовий і прикладний виміри проблематики.

Отже, актуальність теми дисертації зумовлена потребою в науковому обґрунтуванні змісту, меж і механізмів застосування реституції в умовах збройної агресії та повоєнного відновлення України. Дослідження має теоретичне і практичне значення, відповідає потребам розвитку юридичної науки та вдосконалення правового забезпечення захисту прав людини.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (державний реєстраційний номер УкрІНТЕІ: 0118U001384).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені у дисертації, є належно аргументованими, внутрішньо узгодженими та такими, що відповідають меті, об'єкту і предмету дослідження. Достовірність результатів забезпечується комплексним використанням методологічних підходів і методів наукового пізнання, а також широким колом джерел (262 найменування).

Методологічну основу роботи становить комплекс принципів наукового пізнання, методологічних підходів і методів дослідження загальнонаукового та спеціально-юридичного рівнів, поєднання яких забезпечило всебічне та системне дослідження реституції як одного з ключових інструментів реалізації концепції перехідного правосуддя.

У роботі використано системний, функціональний і раціональний методологічні підходи. Системний підхід дозволив дисертанту охарактеризувати реституцію як складову механізмів перехідного правосуддя та показати її взаємозв'язок із кримінальним переслідуванням, інституційними реформами, документуванням порушень прав людини і компенсаційними програмами. Функціональний підхід забезпечив розкриття ролі реституції у відновленні порушених прав, підтриманні верховенства права та формуванні довіри до державних і міжнародних інституцій. Раціональний підхід сприяв побудові логічної структури дослідження та послідовному переходу від теоретичних положень до практичних рекомендацій.

Дисертант обґрунтовано застосував комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів: аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, узагальнення та конкретизацію, діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-юридичний методи, а також метод правового прогнозування. Саме поєднання цих методів дозволило дослідити еволюцію підходів до реституції, міжнародний досвід післяконфліктного відновлення, чинні національні механізми компенсації, проблеми інституціоналізації та перспективи розвитку міжнародного компенсаційного механізму, зокрема майбутнього Фонду компенсацій.

Структура дисертації відповідає її меті та завданням. Перший розділ присвячено теоретичним засадам та історії становлення перехідного правосуддя в Україні, а також змісту реституції як напряду його реалізації. У другому розділі проаналізовано комплексні наслідки російської збройної агресії, міжнародний досвід фіксації порушень прав людини і реалізації

реституційних механізмів у державах Європи, Африканського континенту та Латинської Америки, узагальнено можливості адаптації окремих елементів такого досвіду до українського правового контексту, а також розкрито нормативно-правові засади фіксації збитків. Третій розділ містить аналіз українських механізмів реституції, проблем інституціоналізації відшкодування майнової шкоди та пропозицій щодо уніфікації законодавства України у цій сфері.

Про належний рівень апробації результатів дослідження свідчить їх висвітлення у 14 наукових працях, з них 6 – у фахових виданнях України, 1 – у науковому періодичному виданні, що індексується у наукометричній базі Scopus, і 7 – у збірниках матеріалів конференцій.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи. Аналіз дисертаційного дослідження свідчить про досягнення здобувачем поставленої мети та виконання визначених наукових завдань. Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному теоретико-правовому дослідженні реституції як напрямку реалізації концепції перехідного правосуддя в Україні, а також в обґрунтуванні нових і вдосконаленні наявних наукових положень щодо механізмів відновлення порушених майнових прав у контексті збройної агресії Російської Федерації.

Серед найбільш важливих наукових результатів, що визначають новизну дисертаційної роботи можна відзначити такі:

- обґрунтовано роль реституції як самостійного напрямку реалізації концепції перехідного правосуддя та як системоутворювального елементу відновлення порушених майнових прав, що поєднує механізми документування шкоди, компенсаційні процедури, судовий захист, інституційне відновлення довіри до держави та міжнародно-правові засоби реалізації відповідальності держави-агресора;

- здійснено комплексний порівняльно-правовий аналіз міжнародного досвіду реалізації реституційних механізмів у державах Європи, Африканського континенту та латиноамериканського регіону, а також

обґрунтовано можливість адаптації окремих елементів відповідного міжнародного досвіду до правової системи України;

- обґрунтовано необхідність застосування доктрини *alter ego* як інструменту перехідного правосуддя для подолання зловживань державним імунітетом у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією;

- сформульовано пропозиції щодо правового закріплення використання рішень національних судів України як доказової бази у процедурі розгляду заяв у Реєстрі збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Результати дисертаційного дослідження мають вагомe теоретичне та практичне значення. Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні наукових уявлень про реституцію як складову перехідного правосуддя, визначенні її місця у системі правових механізмів відновлення порушених майнових прав і розробленні підходів до її інституціоналізації в Україні.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їх використання у науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку теоретико-правових досліджень у сфері перехідного правосуддя, міжнародного захисту прав людини та механізмів компенсації шкоди, завданої збройними конфліктами; правотворчій діяльності – під час підготовки законопроектів і підзаконних нормативно-правових актів у сфері відшкодування шкоди, удосконалення процедур фіксації збитків і формування державної політики відновлення порушених прав; правозастосовній діяльності – у практиці органів державної влади та судів під час застосування законодавства щодо компенсації шкоди, оцінки доказів, документування порушень майнових прав і взаємодії національних і міжнародних інституцій; освітній діяльності – під час викладання навчальних дисциплін «Міжнародне публічне право», «Права людини», «Перехідне правосуддя», «Міжнародне гуманітарне право», а також у процесі підготовки навчально-методичних матеріалів для здобувачів юридичних спеціальностей

Повнота викладу наукових результатів дисертації в опублікованих працях. Основні положення дисертації відображені у 14 наукових працях здобувача, серед яких 6 праць опубліковано у фахових виданнях України, 1 – у закордонному журналі, що входить до міжнародних наукометричних баз, і 7 – у збірниках матеріалів конференцій. Наведені публікації засвідчують належну апробацію результатів дослідження, їх відповідність заявленій темі дисертації та відповідають чинним вимогам, що встановлені для здобуття ступеня доктор філософії.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація містить анотації українською та англійською мовами, зміст, вступ, три розділи, що поділяються на дванадцять підрозділів, висновки до кожного розділу, загальні висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 290 сторінок, із них 237 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 262 найменування та розміщений на 34 сторінках.

Структура дисертації є логічною та послідовною, відповідає меті, завданням і предмету дослідження. Виклад матеріалу забезпечує послідовний перехід від теоретико-правового аналізу реституції та міжнародного досвіду її застосування до дослідження національних механізмів відновлення порушених майнових прав і обґрунтування пропозицій щодо їх удосконалення.

Оформлення роботи відповідає Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, зі змінами.

Анотація відображає основний зміст дисертації, мету дослідження, наукову новизну, одержані результати та їх практичне значення. Вона дає цілісне уявлення про проведене дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У поданій на рецензування дисертації порушення академічної доброчесності не виявлено.

Зауваження та дискусійні положення щодо дисертації.

Попри загальну позитивну оцінку рецензованого дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі дискусійні положення, які потребують додаткового уточнення та обґрунтування під час публічного захисту.

1. У дисертації реституцію визначено як комплексний правовий механізм, що охоплює повернення або компенсацію втраченого майна, документування шкоди, судовий захист та інституційні гарантії виконання рішень. Водночас додаткового обґрунтування потребують критерії вибору між поверненням майна в натурі та виплатою компенсації, зокрема за обставин, коли повернення майна є фактично неможливим, майно зазнало істотних змін або кілька постраждалих осіб заявляють вимоги щодо одного й того самого об'єкта. Доцільно уточнити, які обставини мають бути визначальними для такого вибору та як при цьому забезпечити захист прав усіх заінтересованих осіб. Конкретизація цих критеріїв посилила б практичну значущість запропонованої моделі реституції.

2. У дисертації позитивно оцінено роль цифрових інструментів, зокрема порталу «Дія», та програми «єВідновлення» у процедурах фіксації збитків і компенсації шкоди. Водночас додаткового обґрунтування потребують способи забезпечення доступності цих процедур для осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, осіб похилого віку, внутрішньо переміщених осіб та інших осіб, які мають обмежений доступ до цифрових сервісів. Доцільно уточнити, які альтернативні способи подання заяв і підтвердження завданої шкоди можуть забезпечити реалізацію їхніх прав. Окремої уваги потребують гарантії захисту персональних даних, забезпечення достовірності цифрових доказів і безперервності функціонування електронних реєстрів в умовах воєнного стану.

3. Перспективним є запропонований у дисертації підхід до формування майбутнього компенсаційного фонду як складової міжнародного

компенсаційного механізму та його взаємодії з Реєстром збитків, Комісією з розгляду заяв і національними процедурами документування шкоди. Водночас додаткового обґрунтування потребують правова природа такого фонду, джерела його наповнення та правові підстави використання заморожених активів Російської Федерації для здійснення компенсаційних виплат. Доцільно також уточнити авторське бачення критеріїв визначення черговості задоволення вимог постраждалих осіб і способів запобігання подвійному відшкодуванню тієї самої шкоди через національні та міжнародні механізми. Конкретизація цих положень посилила б практичну значущість запропонованої моделі.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер, не знижують наукової та практичної значущості дисертації і можуть бути враховані здобувачем у подальшій науковій роботі. Загалом дисертація є самостійним, завершеним і цілісним науковим дослідженням, виконаним на належному теоретичному та методологічному рівні.

Загальна оцінка кваліфікаційної наукової праці. Дисертація Карасьова Валентина Івановича на тему «Реституція як напрямок реалізації концепції перехідного правосуддя в Україні: теоретико-правовий аспект», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійною кваліфікаційною науковою працею, у якій отримано науково обґрунтовані результати, що мають істотне значення для розвитку сучасної української юридичної науки.

Дисертаційна робота свідчить про належний рівень теоретичної підготовки здобувача, здатність до самостійного наукового аналізу, критичного осмислення доктринальних підходів, нормативного матеріалу та правозастосовної практики. Сформульовані у роботі висновки та пропозиції є аргументованими, мають наукову новизну і можуть бути використані для вдосконалення механізмів компенсації шкоди та відновлення порушених майнових прав у контексті перехідного правосуддя України.

Дисертація за своїм змістом та одержаними науковими результатами відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, зі змінами. Оформлення дисертації відповідає Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, зі змінами.

З урахуванням викладеного Карасьов Валентин Іванович за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри державно-правових дисциплін

Університету «КРОК»

Вікторія КОРОЛЬОВА

засвідчук
заст. Директора Департаменту кадрів Вищого навчального закладу
«Університет економіки та права «Крок»
"_____20__ р.